

УДК 7.012+003.7:655.24:655.532(477)

Цитування:

Дубрівна А. П., Дороніна С. О. Український шрифт: витоки, етапи формування, стилістичні особливості. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць*. 2021. Вип. 40. С. 10-14.

Dubrivna A., Doronina S. (2021). Ukrainian font: origins, stages of formation, stylistic features. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats'*, 40, 10-14 [in Ukrainian].

Дубрівна Антоніна Петрівна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри рисунка та живопису
Київського національного університету
технологій та дизайну
<https://orcid.org/0000-0001-8012-6946>
antart@ukr.net

Дороніна Софія Олександрівна,
магістрант кафедри рисунка та живопису
Київського національного університету
технологій та дизайну
sonyaaador98@gmail.com

УКРАЇНСЬКИЙ ШРИФТ: ВИТОКИ, ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ, СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Мета роботи – висвітлення особливостей становлення українського шрифту й аналіз взаємодії формотворчих та образних особливостей в системі пошуку національного стилю. **Методологія** дослідження побудована згідно загальних мистецтвознавчих принципів наукового пізнання, що базуються на системно-аналітичному, комплексно-історичному, формальному підходах та узагальненні. **Наукова новизна** полягає у розкритті візуально-комунікативних аспектів та художньо-стильових особливостей українського шрифту в контексті комплексного визначення передумов його становлення та розвитку. **Висновки.** Окреслено перспективу розвитку сучасного українського шрифту, що полягає у ствердженні національної складової, базуючись на міцному ґрунті минулого, протиріччях еволюції та становленні його нових форм та моделей. Визначено особливу роль українського шрифту як засобу візуальної комунікації, що має високий рівень сприймання носіями української мови. Виявлено позитивний ефект використання акцидентних шрифтів з метою втілення українських автентичних народних традицій.

Ключові слова: український шрифт, національний стиль, письмо, шрифтова графіка, візуальна комунікація, сприйняття.

Dubrivna Antonina, Ph.D. in Art Studies, Associate Professor of the Department of Drawing and Painting, Kyiv National University of Technology and Design; Doronina Sofiia, Master Candidate of the Department of Drawing and Painting, Kyiv National University of Technology and Design

Ukrainian font: origins, stages of formation, stylistic features

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of the establishment of the Ukrainian font and analysis of the interaction of formative and figurative features in the retrieval system of national style. **The methodology** is built according to the general principles of art history of scientific knowledge based on system-analytical, complex-historical, formal approaches, and generalization. **The scientific novelty** lies in the revelation of visual and communicative aspects and artistic and stylistic features of the Ukrainian font within the context of a comprehensive definition of the factors of its formation and development. **Conclusion.** The perspective of the development of the modern Ukrainian font is outlined, which lies in the assertion of the national component based on the stable foundation of the past, the contradictions of evolution, and the formation of its new forms and models. The special role of the Ukrainian font as a means of visual communication with a high level of perception by native speakers of the Ukrainian language is determined. The positive effect of using accidental fonts in order to embody Ukrainian authentic folk traditions has been revealed.

Keywords: Ukrainian font, national style, writing, font graphics, visual communication, perception.

Актуальність теми дослідження. Наразі вектор розвитку українського суспільства прямує до усвідомлення та ствердження своєї національної ідентичності. Шрифтова

культура і еволюція писемності України є одними з ключових аспектів для вивчення й відновлення культурних цінностей та традицій. Постійне збільшення об'ємів

інформації актуалізує питання покращення її сприймання. Це можливо реалізувати через створення особливої стилістики шрифту, що наслідую культурну спадщину минулого, відповідає вимогам сучасності та отримує позитивну візуальну реакцію носіїв мови.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню форм письма, його типології, графічній пластиці букв та історії української графіки приділяли увагу багато поважних зарубіжних й вітчизняних дослідників, таких як: В. Даниленко, І. Дудник, В. Мітченко, Г. Нарбут, М. Чабайовська, В. Чебанік, та ін.

Темі становлення українського автентичного шрифту, а саме дослідженню стародруків багато уваги приділив науковець І. Дудник. Значення результатів його дослідження полягає у ознайомленні з історією української графіки і книги, висвітленні появи і розвитку перших українських шрифтів та знайомству з українською історичною шрифтовою спадщиною [8]. Дослідниця М. Чабайовська сконцентрувала вектор своєї праці на становленні українського рукописного шрифту, його значенні для культурної спадщини, підкреслюючи актуальність для сучасного використання [17].

На розвиток шрифту України, яка входила у XVIII ст. до складу Російської імперії, дуже негативно вплинуло проведення шрифтової реформи Петром I в 1708 р., внаслідок чого замість давньоруського шрифту почали використовувати «гражданський» шрифт, значно спрощений [15].

Знаний український дизайнер В. Даниленко розглядав проблему, еволюції графічного дизайну України і дійшов висновків, що дизайн має бути унікальним та відтворювати свою національну ідентичність. На сучасному етапі необхідним є створення нових форм, що прокладе шлях до формування і усвідомлення власних цінностей [6]. Саме тому тема національної візуальної унікальності українського шрифту вимагає уважного вивчення і поглиблення, особливо в контексті художньо-образних аспектів та їх впливу на сприйняття носіями української мови.

Метою дослідження є висвітлення особливостей становлення українського шрифту й аналіз взаємодії формотворчих та образних особливостей в системі пошуку національного стилю.

Виклад основного матеріалу. Базуючись на тому, що шрифт є елементом візуальної комунікації, він безпосередньо впливає на нас як на носіїв мови та має позитивний ефект на формування національної свідомості в українському соціумі й виявляє собою унікальну мистецько-культурну форму [4].

Тому погоджуємося з думкою дослідниці М. Ісмаїлової, що типографіка становить потужний засіб комунікації і впливу на споживача, а шрифт має відповідати національним цінностям суспільства [9, 24-32]. Дійсно, попри сучасні глобалізаційні процеси, актуальним наразі є звернення до етнічних візуальних елементів в системі графічного проектування.

Для того, щоб стверджувати власну автентичність, необхідним є вивчення процесу формування шрифту, дослідження культурної спадщини. Історія українського письма має фундаментальне значення для осмислення національної ідентичності і є складовою культурного надбання.

Рівень друкарської справи в минулому України надавав можливість бути нарівні з виданнями провідних країн Західної Європи. Пересопницьке Євангеліє не має рівних серед українських рукописів, воно написано українським уставом та півуставом з елементами скоропису (Рис.1). [13].

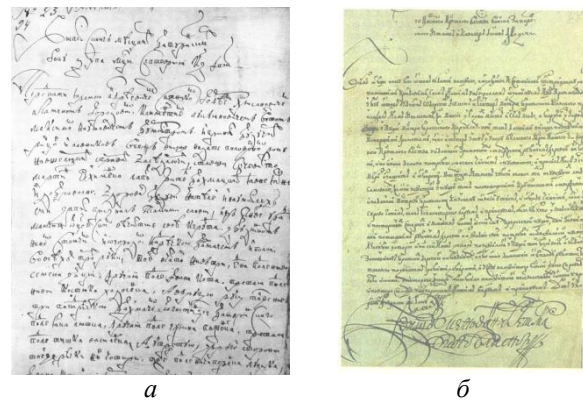

Рис. 1. Зразки скоропису: а – історичний зразок скоропису; б – Універсал гетьмана Війська Запорозького Івана Мазепи.

Скоропис є найзручнішою і візуально найпривабливішою формою, через свою зв'язаність. Завдяки історичним знахідкам, маємо унікальні зразки для створення нових шрифтів.

Аналізуючи історичні етапи формування українського шрифту, варто підкреслити руйнівний вплив «гражданського» шрифту реформи Петра I, що спростив вигляд старослов'янського письма, максимально наближаючи його до західноєвропейської антикви, саме це зробило кирилицю естетично непривабливою [14, 154]. Він простий і читабельний, проте не відповідав характеру української ідентичності, оскільки не мав українських етнічних ознак.

Одним з найголовніших чинників впливу шрифту на носіїв мови є збереження його національних особливостей та акцидентності, що впливає на читабельність.

На думку українського дизайнера-графіка Т. Іваненка, акцидентний шрифт підкреслює роль у збереженні національної ідентичності та найкраще показує народні особливості, а може слугувати шляхом до відродження культурних традицій у графічному мистецтві [8, 54].

На початку ХХ ст. активізуються спроби відродити українські шрифти. М. Кірнарський та Г. Нарбут одними із перших намагалися письмово відродити культурну спадщину. Нарбут створив для Української Народної Республіки абетку української мови [10]. А Кірнарський, який був учнем Г. Нарбута, у своїх працях також надихався стародруками, створюючи свій особливий напрям, який втілював народні мотиви. Своєю працею він проклав дорогу до книжкової графіки, незважаючи на тернистий шлях [5, 68-70].

У радянській Україні форму друкарських шрифтів отримала лише розробка В. Хоменка, який був автором першого українського складального шрифту, над яким працював протягом 1964-1967 рр. Результат цієї роботи мав 6 накреслень і використовувався для набору багатьох книг і видань. Пізніше в 2000 р., сучасний шрифтовий дизайнер В. Харик створив цифрову версію цієї гарнітури [16].

Так, визначною постаттю в історії українського сучасного шрифту є В. Чебанік, професор, художник-графік, каліграф, який понад 40 років досліджував літерну графіку та відтворював український алфавіт. Василь Якович зробив потужний внесок у художню культуру і розвиток українського шрифту. Він працює у галузі книжкової графіки, створює оригінальні шрифтові композиції. Неоцінним досягненням стало створення його славнозвісного шрифту «Рутенія». Із здобуттям незалежності Україною він стає провідником нового вектору в її новій шрифтовій графічній культурі, створивши

абетку на основі класичної кирилиці, прагнучи привернути увагу до українських народних символів за допомогою особливої мови шрифту [15], (Рис.3).

а

б

Рис.3. Приклад гражданського шрифту і шрифту В. Чебаніка «Рутенія»: а – гражданський шрифт Петра І; б - шрифт В. Чебаніка «Рутенія».

Його доробок у галузі мистецтва шрифту і книжкової графіки є дійсно унікальним, що суттєво вплинув на молодих художників і дизайнерів, надаючи невичерпне джерело натхнення та поштовх до творчості. Напрацювання В. Чебаніка спонукали до активного пошуку в системі графічного проектування шрифтів українських шрифтовиків, серед яких варто виділити А. Шевченка й К. Ткачова (Рис. 4).

УКРАЇНА

А

Оксана

б

Україна – держава
Найбільша країна
територія повністю
віддавна на терит
існували держави
останньої до скла
територія середні

в

Рис. 4. Приклад використання шрифту у медіапросторі: а – застосування авторського шрифту у культурному просторі, автор А. Шевченко; б – шрифт «Оксана» А. Шевченка, удостоєний премії всеукраїнського шрифтового фестивалю «Рутенія»; в – застосування шрифту у ЗМІ, автор К. Ткачов.

Завдяки праці А. Шевченка Україна має певну шрифтову базу, що використовують в художньому проектуванні реклами та

поліграфії. Надзвичайно талановитий майстер, який не має дизайнерської освіти, створив шрифти, що є реальним втіленням

національної української ідентичності. Дизайнер вважає, що культурне відродження рідної країни є доволі довгим та складним процесом, і натхнення потрібно черпати у попередників. Однією з найкращих його робіт є супер-сім'я шрифтів «Оксана». За цю роботу він отримав премію на першому українському фестивалі шрифтів «Рутенія» [7].

Варто виділити доробок дизайнера шрифтів К. Ткачова, шрифти якого стали частиною українських проєктів «Ukraine Now», «Rozetka», «NAMU», «Мінкультури», «Дія», логотип для «Укрзалізниці», рок-фестивалю «Західфест», шрифти для розробки фірмового стилю адміністрації Білої Церкви, Луцька та Дніпра та багатьох українських міст. Він створює кастомні шрифти, виготовлення яких обумовлено готовністю українського ринку до замовлень. На думку автора, вдалий шрифт може замінити будь-який логотип. Зазначимо, що наявність держзамовлення на проєктування сучасного українського шрифту, підтверджує позитивне сприйняття та активний запит українського суспільства на автентичні художні форми [11].

У контексті піднятої теми виділимо плідну співпрацю Г. Заречнюка, Д. Растворцева та Л. Турецького, які презентували шрифт, що базується на реальному почерку Т. Шевченка. Основою для нього стало факсимільне видання рукописної збірки творів «Три літа». Шрифт має назву «Kobzar KS» і доступний для безкоштовного завантаження на офіційному сайті шрифту. (Рис. 5), [3].

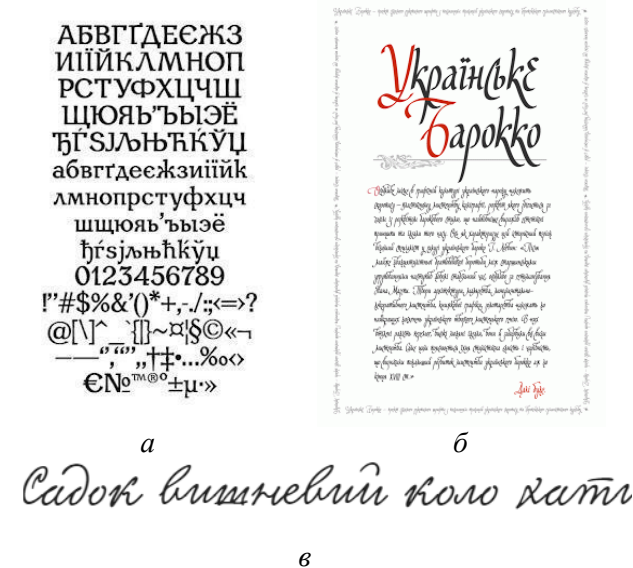

Рис. 5. Приклади сучасного українського шрифту: а, б – шрифти Г. Заречнюка; в – цифрова інтерпретація шрифту Kobzar KS авторів: (Г. Заречнюк, Д. Растворцев, Л. Турецький).

З огляду на вищезазначене, зазначимо, що сучасне графічне шрифтове проєктування в Україні набуває впевненого піднесення завдяки поглибленню осмислення ціннісних орієнтирів українського суспільства в напрямку ствердження національного стилю та плідним напрацюванням дизайнерів, що на гідному рівні втілюють найкращі вияви української культурної традиції.

Наукова новизна. Комплексний аналіз історичних передумов і етапів розвитку українського шрифту дозволив виявити його художньо-стильові особливості, що полягають у гармонійному поєднанні національних традицій, уживаних принципів проєктування шрифтових форм та композицій, а також актуальні тенденції, що відповідають запитам українського сучасного суспільства та позитивно впливають на акт сприйняття в контексті візуальної комунікації.

Висновки. Згідно проведеного аналізу, підкреслимо позитивну перспективу розвитку сучасного українського шрифту, що полягає у ствердженні національної складової, базуючись на міцному ґрунті минулого, протиріччях еволюції та становленні його нових форм та моделей. Дослідження визначило особливу роль українського шрифту як засобу візуальної комунікації, що має високий рівень сприймання носіями української мови та виявило позитивний ефект використання акцидентних шрифтів з метою втілення українських автентичних народних традицій.

Література

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000. Київ, Ірпінь: Перун, 2005, VIII, 1728 с.
2. Висоцький С. А. Давньоруські надписи Софії Київської. XI-XIV ст. Київ, «Наукова думка», 1966. 238 с.
3. В Україні створили шрифт, ідентичний почерку Тараса Шевченка. Створили шрифт, ідентичний почерку Тараса Шевченка: веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26574906.html> (дата звернення 11.04.2021).
4. Гарнітура шрифту та її вплив на сприймання тексту. Реферат: веб-сайт URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/journalism/25035/> (дата звернення 15.04.2021)
5. Голлербах, Е. Графіка Марка Кірнарського [Електронна копія] / Е. Голлербах // Бібліологічні вісті. 1926. № 2. С. 68-72.
6. Даниленко В. Я. Дизайн України у світовому контексті художньо-проєктної культури: Монографія. Харків: ХДАДМ; Колорит, 2005. 244 с.; іл.
7. Дизайнер знаков и букв Андрей Шевченко. Шрифты: веб-сайт. URL: <http://www.adme.ua/shevchenkoandrej/dizajner-znakov-i-bukv-andrej-shevchenko-101805/> (дата звернення 05.05.2021).

8. Иваненко Т. А. Современные тенденции формирования акцидентного шрифта. Вестник Харьковской государственной академии дизайна и искусств. Харьков: ХГАДИ, 2006. № 1. С. 47-57.

9. Исмаилова М. С. Шрифт як основний засіб формоутворення візуально-образної мови типографіки в дизайні поліграфічної рекламної продукції періоду раннього модернізму. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Харків: ХДАДМ, 2016. № 5. С. 24-32.

10. Кирилівські читання. Сучасний український шрифтовий дизайн. [веб-сайт] URL: http://cyreading.blogspot.com/2012/11/blog-post_29.html (дата звернення 8.04.2021).

11. Кирило Ткачов. Шрифти замовляють у півтора-два рази більше щорічно: веб-сайт. URL: <https://tegraf.design/kyrylo-tkachov-shryfty-zamovlyayut-u-pivtora-dva-razy-bilshe-shhorichno/> (дата звернення 02.05.2021).

12. Огієнко І. І. Історія українського друкарства: упоряд., авт. іст.-біогр. нариску та приміт. М. С. Тимошик; Ред. кол.: Ю. П. Дяченко, В. О. Замлинський, Л. Г. Мельник, Ю. М. Мушкетик, В. Г. Сарбей, В. А. Смолій, В. П. Тараник, Ф. П. Шевченко (голова). Кбів: Либідь, 1994. 448 с.

13. Пересопницьке Євангеліє 1556–1561. Дослідження. Транслітерованій текст. Словопоказчик НАН України. / Гнатенко Л.А та ін. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Peresopnytske_jeva_nheliie (дата звернення 25.02.20).

14. Півторак Г. П. Гражданський шрифт. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26807 (дата звернення 25.02.2021).

15. Українці користуються шрифтом Петра I, а треба своїм – каліграф. Telegraf.design. веб-сайт URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-mova-abetka-shryft/29591554.html> (дата звернення 27.02.2021)

16. Хоменко Василь Йосипович. Український графік: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хоменко_Василь_Йосипович (дата звернення 02.05.2021).

17. Чабайовська М.І. Становлення українського рукописного шрифту. Педагогічний Часопис Волині. Луцьк: Східноєвропейський національний університет, 2019. №2(13). С. 52-58.

References

1. Busel, V.T. (2005). Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250000. Kyiv, Irpin: Perun, VIII, 1728. [in Ukrainian].

2. Vysotskyi, S.A. (1966). Ancient Russian inscriptions of Sophia of Kyiv. XI-XIV centuries. Kyiv: Scientific Thought, 238. [in Ukrainian].

3. A font identical to Taras Shevchenko's handwriting was created in Ukraine. A font identical to Taras Shevchenko's handwriting was created: website. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26574906.html> [in Ukrainian].

4. Font typeface and its influence on the perception of the text. Summary: website URL:

<https://osvita.ua/vnz/reports/journalism/25035/> [in Ukrainian].

5. Hollerbakh, E. (1926). Graphics by Mark Kirnarsky [Electronic copy] Bibliological News, № 2, 68-72 [in Ukrainian].

6. Danylenko, V.Ya. (2005). Design of Ukraine in the world context of art and design culture: Monograph. Kharkiv: KhDADM; Kolorit, 244 p. [in Ukrainian].

7. Designer of signs and letters Andrei Shevchenko. Fonts: website. URL: <http://www.adme.ua/shevchenkoandrej/dizajner-znakov-i-bukv-andrej-shevchenko-101805/> [in Russian].

8. Ivanenko, T.A. (2006). The modern trends in the formation of display type. Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts. Kharkov: KhSADA, No. 1, 47-57 [in Russian].

9. Ismailova, M.S. (2016). Font as the main means of shaping the visual and figurative language of typography in the design of printed advertising products of the period of early modernism. Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts. Kharkiv: KhSADA, № 5, 24-32 [in Ukrainian].

10. Cyril's readings. Modern Ukrainian font design. Website: URL: http://cyreading.blogspot.com/2012/11/blog-post_29.html [in Ukrainian].

11. Kyrylo T. (n.d.). Fonts are ordered one and a half to two times more per year: a website. URL: <https://tegraf.design/kyrylo-tkachov-shryfty-zamovlyayut-u-pivtora-dva-razy-bilshe-shhorichno/> [in Ukrainian].

12. Ohiienko, I. I. (1994). History of Ukrainian printing: Ed. ist.-biogr. essays and notes. M. S. Tymoshyk; Red. kol.: Yu. P. Diachenko, V. O. Zamlynskyi, L. H. Melnyk, Yu. M. Mushketyk, V. H. Sarbei, V. A. Smolii, V. P. Taranyk, F. P. Shevchenko. Kyiv: Lybid, 448. [in Ukrainian].

13. Peresopnytsia Gospel 1556–1561. Research. Transliterated text. Word index of the NAS of Ukraine. Hnatenko L.A. and others. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Peresopnytske_jeva_nheliie [in Ukrainian].

14. Pivtorak, G.P. Civil font. Encyclopedia of Modern Ukraine: electronic version / NAS of Ukraine, NTS. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26807 [in Ukrainian].

15. Ukrainians use the font of Peter I, and need their own - a calligrapher. Telegraf.design. website URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-mova-abetka-shryft/29591554.html> [in Ukrainian].

16. Khomenko V.Y. (n.d.). Ukrainian graphic: website. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Khomenko_Vasylyosypovych [in Ukrainian].

17. Chabaiovska, M.I. (2019). Formation of the Ukrainian handwritten font. Pedagogical magazine of Volyn. Lutsk: Eastern European National University, №2 (13), 52-58 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 02.08.2021
Отримано після доопрацювання 27.08.2021
Прийнято до друку 03.09.2021*